

Det finns inga häxor – en bok om kunskap

Under 2017 uppmärksammades pseudovetenskap, falska nyheter och kunskapsresistens mer än någonsin. Reaktionen framkallades av en rad händelser såväl internationellt som i Sverige; bland de utlösande faktorerna står i särklass den amerikanska presidentvalskampanjen 2016 och den valde presidentens problematiska förhållande till sanning med den spektakulära formuleringen om ”alternativa fakta” på hans installationsdag som ett av de värsta lågvattenmärkena. Även debatten inför Brexit-omröstningen i juni 2016 innehöll anmärkningsvärt många falska påståenden och bristfällig faktakontroll. Därtill har mer eller mindre organiserade kampanjer med desinformation från nättroll och andra förekommit i flera olika sammanhang vilket drabbat också den svenska politiska debatten.

Gradvis har media och samhället i stort vaknat upp och uppmärksammat det som VoF har arbetat med att granska och bemöta sedan föreningens tillblivelse 1982. Redan före

den senaste vågen av reaktioner på spridning av icke-fakta har Folkbildarpriset delats ut till källgranskande media som *Viralgranskaren* (2014) och *Medierna i P1* (2012).

Under fjolåret utgavs flera böcker i Sverige som granskar och beskriver olika aspekter av kunskap och kunskapsmotstånd. En av dessa recenserades av Sven Ove Hansson i *Folkvett* 4/2017, nämligen Emma Frans bok *Larmrapporten – att skilja vetenskap från trams* som gavs ut i september i fjol. Samma månad hade Åsa Wikfors bok *Alternativa fakta: om kunskapen och dess fiender* getts ut. Redan i april i fjol kom boken *Det finns inga häxor – en bok om kunskap* av Arne Jarrick, som också är föremål för denna recension.

Arne Jarrick är professor i historia och är en av grundarna av Centrum för evolutionär kulturforskning vid Stockholms universitet. Han har en lång erfarenhet av forskning både som huvudsekreterare för humaniora och samhällsvetenskap vid Vetenskapsrådet och som ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien, där han tills nyligen var ordförande för dess kommitté för forskningspolitiska frågor. Han har under en lång tid intresserat sig för människors förhållande till fakta och hur tolkningar av fakta påverkas av exempelvis politiska åsikter.

Boken tillkom som en reaktion på samhällets vikande intresse för kunskap och den tilltagande likgiltigheten för skillnaden mellan sant och falskt. Särskilt oroande är vissa politikernas slappa attityd till

---

**DET FINNS INGA HÄXOR
– EN BOK OM KUNSKAP**
Arne Jarrick
Weyler förlag 2018

fakta och den tilltagande kunskapsfientligheten, trots att mängden kunskap stadigt ökar. Bokens titel anspelar på hur kunskap har ersatts av myter trots att vår kunskap idag i många sammanhang är så omfattande och välgrundad att vi med säkerhet kan avfärda tidigare trosföreställningar som myter baserade på okunskap.

Inledningen av boken beskriver personligt och sympatiskt hur författaren kommit att intressera sig för kunskapens betydelse och kunskapsbegreppet. Inte minst har han förundrats över hur selektiva människor är med att ta till sig kunskap beroende på om den bekräftar eller motbevisar deras redan invanda föreställningar.

Det sägs ofta att vi lever i ett kunskapssamhälle - men vad är det egentligen? Frågan problematiseras och visar sig vara mångbottnad. Människor har i alla tider sökt kunskap, men frågan är när vi historiskt kan börja tala om ett samhälle av kunskap? Handlar det om den totala mängden kunskap, eller är en viktigare aspekt hur kunskapen sprids i samhället, det vill säga att fler får möjlighet att ta del av den? Eller kännetecknas ett kunskapssamhälle av att kunskapen produceras av en allt större andel av samhällets befolkning? Frågorna är inte nya och författaren redovisar många referenser till den tidigare debatten kring dessa frågor.

Genomgången avslutas med att Jarrick föreslår en fjärde möjlighet, nämligen att ett kunskapssamhälle präglas av "en bejakande inställning till kunskapens betydelse för mänskliga handlingsbeslut". Senare i boken befarar författaren att vi kanske är på väg från ett sådant kunskapssamhälle, med andra ord ett post-kunskapssamhälle där den positiva inställningen till kunskap har börjat falna och

det därmed uppstår nya möjligheter för ideologiska och kommersiella intressen att expandera på kunskapens be-
kostnad.

Att vi verkligen lever i ett kunskapssamhälle belyses i boken av statistik om befolkningens utbildningsnivå, med mera. Dock måste undertecknad erkänna att flera av de

knapphändigt presenterade diagrammen är en smula svår-
tolkade.

Hur fakta och forsknings-
resultat tas emot har av fle-
ra forskare och författare de
senaste åren visats bero mer
på ideologi än intelligens.
Även denna bok tar upp någ-
ra av dessa fascinerande och
skrämmande rön. Ett numera
klassiskt exempel är hur per-
soner i USA tolkar statistik, närmare bestämt hur samma
siffror tolkas beroende på om de sägs gälla hudvårdspro-
dukters bristande effekt på hudutslag, jämfört med om de
sägs redovisa effekten på brottsligheten i relation till lagar
för vapenkontroll. Ideologi vinner över sanningen – para-
doxalt nog i synnerhet om personerna är intelligenta; de
lyckas då hitta sätt att (van)tolka statistiken på ett sätt som
tilltalar dem själva.

Konstruktivismen (eller antiobjektivismen) får sig en
rejäl omgång och exemplifieras med Bruno Latours lö-
jeväckande åsikt om att Ramses II inte kan ha dött av
tuberkulos eftersom tuberkelbacillen upptäcktes långt
senare. "Ren idioti" skriver Jarrick, och han vet eftersom

han härom året recenserade boken *Rädslan för kunskap* där filosofiprofessorn Paul Boghossian exponerar kunskapsrelativismens brister.

VoF:s opinionsundersökning 2015 citeras som exempel på att befolkningen i Sverige har en i grunden positiv syn på vetenskap både generellt och specifikt; problemen är otvivelaktigt långt värre i USA.

Jarrick fortsätter med att fundera kring hur ett mer kunskapsvänligt förhållningssätt kan åstadkommas. En viktig utgångspunkt är att skilja på sak och person i debatter. Alla som har arbetat med att bemöta pseudovetenskap vet att detta är lättare sagt än gjort, eftersom de som förespråkar pseudovetenskapliga idéer ofta identifierar sig med idéerna; kritik av idéerna tolkas därför som kritik av personen, hur hovsamt man än framför den. Självdistans är därför en annan viktig ingrediens för att hålla diskussioner på en saklig nivå.

Mot slutet lovprisar författaren det lustfyllda sökandet av ny kunskap, det nyfikenhetsbaserade tillfredsställandet av en önskan att veta. Dock görs detta med en brasklapp särskilt tillägnad forskare om att inte ha alltför grandiosa fantasier om att göra banbrytande vetenskapliga genombrott – det riskerar att snedvrída forskningen. Undertecknads tankar går direkt till både Sigmund Freud och Paolo Macchiarini.

En beräkning av andelen forskning som utgår från forskarens nyfikenhet landar på blott 10–15 %. Resten är mer eller mindre styrd forskning till områden som företag, politiker och myndigheter finner angelägna och där de förväntar sig snabba resultat, mycket ofta inom några få år. Sådana öronmärkta kortsiktiga satsningar minskar

chanserna till överraskande grundläggande upptäckter vars omedelbara nytta kanske inte är uppenbar, men som på sikt kan leda till revolutionerande tillämpningar.

Jarrick avslutar boken med att säga följande: "Om-sorgen om och försvaret för forskningens frihet har varit ett av huvudmotiven till att jag skrev den här boken. Ett annat motiv har varit min önskan om ett humant och jämlikt samhälle, där kunskapen [...] är något vi [...] söker och använder tillsammans för det goda, avspända och samtidigt flitiga liv vi alla behöver". Undertecknad hälsar: läs boken!

Dan Larhammar

Jävsdeklaration

Recensenten organiserade tillsammans med Arne Jarrick och Åsa Wikforss den internationella konferensen "Knowledge resistance – and how to cure it" som hölls i Stockholm i september 2017; en rapport från konferensen publicerades av Peter Olausson i Folkvett 4/2017. Vidare är recensenten och Arne Jarrick kollegor i Kungliga Vetenskapsakademien.

Källor

Jarrick, Arne. Det finns inga häxor - en bok om kunskap. Stockholm: Weyler, 2017.